

D. Kostić: I NAŠIM PRECIMA TAKO JE GOVORIO ZARATUSTRA

Po Pajsker-Pilarovim istraživanjima, iranski dualizam je osnova prethrišćanskoj veri starih Slovena

U poslednjoj svesci zagrebačkog Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slovena (knj. XXVIII, sv. 1, za 1931 g.) objavio je *Dr Ivo Pilar* vrlo interesantnu i značajnu studiju o pitanju i vrlo interesantnom i vrlo značajnom, naime »O dualizmu o vjeri starih Slovjena i o njegovu podrijetlu i značenju.« O pitanju tom istom održao je zimus i prof. V. Čajkanović na Narodnom Univerzitetu beogradskom vrlo zanimljivo predavanje. Obojici je dao povoda praški prof. Jan Pajsker¹ raspravom svojom, štampanom g. 1928 u zagrebačkom časopisu Starohrvatska Prosvjeta pod imenom: »*Koje su vjere bili stari Slovjeni prije krštenja?*«

U toj raspravi Pajsker dolazi do zaključka: da je vera starih Slovena pre krštenja bila mnogoboška i dualistička, t.j. vera u dvojaka božanstva: *dobra i zla*. Dakle, slična veri Iranaca, poznatoj pod imenom *učenja Zaratustre*, koji je upravo tu primitivnu iransku dualističku veru literarno formulisao u Zendavesti, onako kao što je Mojsije starojevrejsku u Petoknjžju ili Hesiod jelinsku u Teogoniji i t. d. Dalje, ta sličnost između dualističke vere praslovenske i iranske nije slučajna, te je među njima upravo nešto više neko sličnost spoljašnja, jedno srodstvo unutrašnje, uzročno. Prasloveni su naime mnogobošku dualističku veru *primili neposredno od Iranaca*, s kojima su, mimo ostale evropske Indojevropljane, i u bližem jezikovnom srodstvu, jer čine s njima i azijskim Indojevropljanima jednu («*satem*») jezikovnu grupu; a s njima su, i po položaju u indojevropskoj i široj pradomovini, morali biti u neposrednom susedstvu. Svojom tezom prof. Pajsker je upravo samo oživeo u slavistici već ranije poznatu istu tezu, koju su naročito zastupali Čeh Hanuš i Rus Giljferding², donekle i Čeh Šafařík³ i Slovenac Krek, koji su je napustili uglavnom pod uticajem strane, nemačke i francuske nauke, koja je poricala i postojanje toga dualizma i vezu njegovu s iranskim, a dovodili ga i van oličenja u poznijem bogomilstvu, u vezu sa hrišćanskim manihejstvom i drugim sličnim jeresima. Danas, glavni predstavnici slavistike, koji se bave i pitanjima o prethrišćanskoj veri slovenskoj, Čeh L. Niderle⁴ i Poljak A. Bričner⁵, ili potpuno odbacuju dualizam u vezi starih Slovena ili ga ograničuju samo na

¹ Peisker (op. prir.)

² Hilferding (op. prir.)

³ Šafařík (op. prir.)

⁴ Niederle (op. prir.)

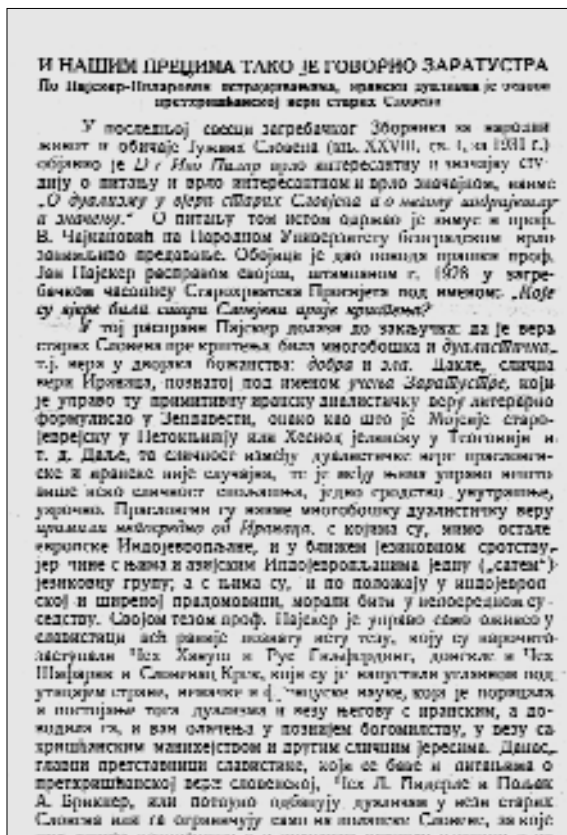
⁵ Brückner (op. prir.)

polapske Slovene, za koje ima dokaza neporečnih; a o iranskom poreklu njegovom i ne govore.

U dokazivanju svoje teze prof. Pajsker je primenio naročiti postupak. Glavni su mu dokazi toponomastički, zasnovani na proučavanju topografskih naziva. A tu je, opet, kabinetskom i arhivskom radu, proučavanju spiskova mesta i tačnih karata, pridružio, kao glavni, i terenski rad: neposredno proučavanje topografskih objekata, bez koga toponomastičko etimologisanje i nema uvek prave vrednosti, kako je i u »Vremenu« već napomenuto. Takvim postupkom u toku mnogih godina prof. Pajsker je utvrdio kako mnoga danas izobličena i beznačajna topografska imena na teritoriji slovenstva imaju »mitsko« značenje u vezi sa prethrišćanskom verom starih Slovena. Nalazio je u njima tragove staroverskih slovenskih svetilišta, zapazivši u njima dualističko ustrojstvo sa stalnom, tipskom scenarijom: *s leve strane mesto, obično brdo, posvećeno bogu sunca, svetlosti i dobra, po sredini voda, ili vododerina bar, a s desne strane brdo, pećina ili gudura, posvećena zlom duhu, bogu tmine i zla*. Prema staroverskom moliocu koji je okrenut svetilištima licem uz reku, dođe svetilište Sunca *desno* a zloduha *levo*. Od 32 primera tako nađenih dvojnih svetilišta praslovenskih, što ih prof. Pajsker navodi većinom sa teritorije zapadnih Slovena i iz Štajerske, gde je najviše radio na terenu, uz nekolike i s naše državne teritorije (na pr. kod Ljubišine »Skočidjevojke« kraj Petrovca, Kaštel-Lastve) — najubedljiviji su primeri pod br. 11 i 12. Ovo poslednje tipsko svetilište nalazi se u Lužici blizu Budišina. U njemu su, a to je najznačajnije, očuvana i imena suprotno paralelnih bogova: Crnoga boga tame i zla (*Čarne boh*) i Beloga boga svetlosti i dobra (*Bile boh*), u imenu dva naspramna brda oko reke Elsbaha, od kojih prvo stoji *desno* a drugo *levo*.

Uz to je prof. Pajsker zapazio da se na mestima tih mogućih staroverskih slovenskih svetilišta uvek nalazi broj veći nego obično poznijih hrišćanskih crkava, crkvice i kapela. U borbi sa starom verom hrišćanska crkva je, kao pobednica, naročito nastojala da ta poganska svetilišta baš *hrišćanski osveti* podizanjem svojih svetilišta. Isto onako kako je nastojala da imena staroverskih slovenskih bogova (Sventovida, Velesa-Volosa, gromovnika Peruna i dr.) istisne iz svesti pohrišćanjenih Slovena imenima slično imenovanih svetaca hrišćanskih (Sv. Vid, Sv. Vlah-Blaž) ili svetaca slične službe (Gromovnik Ilija), ili svetaca koji su se odlikovali borbom protiv zla i demona (Sv. Đorđe, Sv. Arhangel Mihailo i dr.) ili i imenom vrhovnog pobednika Spasitelja (Sv. Spasa). To je činjenica koju su utvrdili, ranije, i drugi mitolozi, i Francuz Leže, i najkritičniji, Poljak A. Brikner. Poznata je stvar da je u pohrišćanjenom Novgorodu podignuta crkva Sv. Vlasiju-Blažu baš na onom mestu gde je stajao pre toga oboreni kumir Volosov! — Tako su, eto, baš te veće ili manje »Svete Gore« hrišćanskih hramova, naročito ako je u njima bar kapela ili oltar posvećenih kome od gore istaknutih svetaca, otpisanih zamenika starovremskim bogovima slovenskim, — postale jednom od indicija prof. Pajskera *gde* da traži staroverska svetilišta.

Takvim postupkom on je uglavnom utvrdio dualističnost tih staroverskih svetilišta, ali ne i *iranstvo* njihovo po poreklu. Zato se poslužio drugom jednom indicijom. On je, naime, zapazio da su često *u vezi sa tim svetilištima* poznati među Slovenima, naročito među južnim, oni »devini« ili »devojački« ili »momini« kameni (stene, hridi) ili »Skočidevojka«, kao ona oknjiževljena u lepoj Ljubišinoj priči. A svuda su praćeni jednom tipskom legendom o čednoj devojci koja, gonjena od napasnika na

njenu čast (Turčina, obesnog plemića, u novije doba i — finansa!) skače u ponor, u vodu, ostavljajući mestu skoka svoje ime. To prof. Pajsker tumači ovako: Te su stene, kamenovi, brda u prethrišćansko doba bili posvećeni zloduhu, bogu zla, *Devi* («daevä»), kako se zvao *iranski*. (Trag mu ostao u našem *divu* po Rječniku Jugosl. Akademije.) Dok su se Slovenci držali stare vere, znali su i za pravo značenje te pozajmljene reči, *opšteg imena zloduha, zlom bogu*. Primivši pak hrišćanstvo, oni su zaostalim topografskim staroverskim nazivima, a tuđinskim još, tražili tumačenja s pomoću *svojih sličnih*, narodnih reči. U ovom slučaju našli ga u *devi, devojci, devici*, za koju su naknadno stvorili *tumačnu* legendu. (Onako kako su, dodajmo s naše strane, na pr. Mačvani selima: Štitaru, nazvanom po srednjovekovnom zanimanju seljana i Tabanoviću, Glušcima i Slepčeviću dali tumačenja u priči o Trojanu. O tim »devinim skokovima« (Jungfernsprung) kao indicijama za staroverska slovenska svetišta prof. Pajsker je g. 1926 na nemačkom objavio osnovnu raspravu o ovom pitanju. Njegovom izvođenju naše *deve* od iranskog »daeva« u topografskim nazivima, prigovorili su, naravno, slavisti lingvisti. S pravom, prema etimološkim zakonima našega jezika. Ali D-r I. Pilar ga dosta dobro brani napomenom da se od iranskog »daeva« do naše »deve« nije ni došlo »putem etimologije nego putem supstitucije pojmo-

va, narodu nametnute od organa hrišćanske crkve.« Samo, u tom slučaju, imali bismo očekivati na tim ranijim »devinim« svetištima hrišćanska svetišta *Deve Marije*, koja, naprotiv, ne vidimo tako jako zastupljena u broju hrišćanskih crkava poniklih na mestima svetišta pobeđene stare vere. Ipak će tu biti u pitanju etimologija, ali ne ona, recimo, ortodoksna, strogo fonetičkim zakonima našeg jezika propisana, ugramatičena etimologija, nego ona gotovo jeretična »*prostonarodna etimologija*,« po kojoj i naš, kao i svi drugi narodi, i svojim zastarelim akamoli tuđim rečima kojim ne zna pravog značenja, gleda da nađe *našu sličnu reč jasnog značenja*. Tamo je, po toj prostonarodnoj etimologiji, čaši od *majolike* dao nam narod ime *milojka*, kao da mu je iz nje *milo* piti; tako je posle ratova u nas naročito omiljenoj muzičkoj napravi *harmonici-armonici* dato još jasnije ime: *ramunika*, ne po zakonima ortodoksne etimologije, po kojima je još u 13. veku i u tuđinskim rečima glasovna grupa *ar* pred suglasnikom menjana u — *ra* (tako se na pr. *Arbanija* zove *Rabanijom* u spisu Stevana Prvovenčanoga 1208—1216), nego po prostonarodnoj, uvek *živoj*, etimologiji, a prosto zato što se ta muzička naprava zaista, pri sviranju, *drži kajšem o ramenu*. Na ovu je etimologiju svakako i prof. Pajsker mislio, kad se nije hteo obazirati na prigovore filologa lingvista.

Još jednu indiciju za nalaženje staroverskih svetišta vidi prof. Pajsker u »konjskim gorama«, nazvanim po konjima odn. kobilama, posvećenima i dobrim (beli) i zlim bogovima (crni), a kojima su staroverski Sloveni gatali, proricali *kob*, na naročitim svetištima koja su i do danas sačuvala ta imena, dobivena po staroverskim »svetim« konjima.

Uz to još, svojoj šemi praslovenskih dualističkih svetišta prof. Pajsker misli da je našao prototip u jednom iranskom paru (br. 32), gde oko jedne pogranične reke s leva stoji gora *Mazdoran* (Ormazd) a s desna pećinasti *Karadag* (Crna Gora). I ime na glavnog božanstva dobra, Sunca: *Svorog* i *Sventovid*, prof. Pajsker uverljivo izvodi iz iranskih osnova *svar*-svetlost i *spento-vi-daeva* t. j. sveti-protivnik zloduha. Uticaj azijske iranske dualističke vere u Evropi, uopšte, prof. Pajsker tumači i time što su azijski nomadski upadači, i pre Huna i Avara, dovlačili sa sobom i pokorene iranske zemljoradnike, da im obrađuju osvojene zemlje, pa da se tako i zemljoradstvo raširilo po Evropi, naročito među Slovenima, kao najistočnijim.

Metod prof. Pajskera prihvatio je u potpunosti i primenio u istraživanju na našoj teritoriji D-r Ivo Pilar. On je i Pajskerovu raspravu preveo s rukopisa za Starohrvatsku Prosvjetu. U Pajskerovoj tezi našao je tek odgonetku svojim ranijim sličnim pretpostavkama, koje su mu se nametale pri razmišljanju: otkuda je u bogomilstvu naša dualistička vera u dobro i zlo istaknuta onako izrazito kako nije ni u jednoj istočnjačkoj hrišćanskoj jeresi s kojom se bogomilstvo dovodi u uzročnu vezu. On se, slično Jagiću (u Historiji književnosti naroda hrv. i srpskog), pitao »u čemu je bogomilstvo našem narodu *toliko prijalo, kojim li se svojstvom toliko podudarilo s naravi slovjenskom?* I došao je na opravdanu pomisao: »Nije li neki *dualizam u pret-hrišćanskom vjerovanju starih Slovjena* bila ona *predispozicija balkanskih Slovjena za dualističko bogomilstvo?*« Poreklo tom slovenskom dualizmu u veri i dr. Pilar traži u iranskom, a pretpostavku svoju potkrepljuje nekolikim uzrocima: bliže jezikovno srodstvo Slovena s Irancima, zajedničko osnovno zanimanje: zemljoradnja, koju Za-

ratustra ističe kao pravednu nasuprot nomadskom razbojništvu, blizina i neposredno susedstvo pradomovine Slovena, u Južnoj Rusiji, sa pradomovinom Iranaca.

Pajskerov metod u istraživanjima na našoj teritoriji D-r Pilar je primenio onde gde je to mogao u potpunosti, t.j. proučavanjem topografskih objekata na samom terenu a ne samo po kartama, o čijoj se nepouzdanosti više puta uverio (str. 42), tražeći objašnjenja imenima i u geomorfološkim podacima (*Bjelovac* na Sunji: po naslagama beloga peska, str. 68), prihvatajući gdegod i lingvistička prostija tumačenja (*Velesovo* u Kranju: »vele selo,« 69), istražujući i proveravajući svuda narodne lokalne skaske vezane za topografske objekte. Radio je, dakle, s dovoljno kritičke obazrivosti, koja mu je, kao nelingvisti i amateru u slavistici, bila naročito i potrebna. Proučavanjima svojim D-r Pilar je obuhvatio Hrvatsku, celo Primorje naše i Bosnu i Hercegovinu, i južnu Sloveniju koju je već i prof. Pajsker proučavao.

Na tom terenu D-r Pilar je, pored nekoliko Pajskerovih, utvrdio i sam na 37 šema tih dualističkih staroverskih južnoslovenskih svetišta »više ili manje problematičnih« kako oprezno napominje. Među njegovim slučajevima nema doduše onako ubedljivog kao što je onaj prof. Pajskera pod br. 12, ali, ipak, dovoljan broj dovoljno uverljivih s tipskim indicijama, i udruženim. Takav je na pr. slučaj pod br. 4 sa gradom »*Bogočinom*« ili »*Vilin gradom*« kod sela *Bogetića* u srednjoj Dalmaciji, na reci Krki, levo, i manastir »*Krkom*« (hram *sv. Arhandela*) i pećinom i *devojinom* steonom, desno. Pa br. 5 iz Bosne, kod Sarajeva, sa planinom »*Djevom*« i pećinama na desnoj strani Gračanice i *Bogovičkom* planinom, levo. Pa i br. 6 u zalivu Kaštela kod *Divulja* u Dalmaciji, i br. 8 kod Makarske sa *Sutvidom* i *Kmićem* oko Lokvice. Manje je, ipak, uverljiv slučaj pod br. 12 sa kapelom *sv. Vida* i ćuvikom *Velebit* i kapelom *sv. Mihaila*. Po uverljivosti, više vrede primeri pod br. 16, 22, 23, 29, pa naročito, 30 i 33 i 34.

U potvrdu Pajskerovoj i svojoj hipotezi o *iranskom* poreklu staroverskog dualizma južnoslovenskog i slovenskog, koji D-r Pilar ne smatra »sporednom i djelomičnom pojavom u vjeri starih Slovena, nego njezinom glavnom i osnovnom značajkom« (str. 75), on u završnoj, XII glavi svoje rasprave navodi nekoliko dokaza, pored ranije pomenutih već. Tu, prvo po prof. Pajskeru, napominje da istorija zna za više »vojničkih i političkih zahvata Irana na teritoriji Južne Rusije, od kojih je najpoznatija Darijeva vojna g. 513 pre Hr.« I dodaje, opravdano: »bilo bi upravo čudo, kad ne bi zajedno sa političkim, kulturnim i etičkim utjecajima djelovali i vjerski utjecaji sa Irana« (str. 76). Dalje upućuje na rezultate istraživanja jednoga Strigovskog⁶ u studiji »O razvitku starohrvatske umjetnosti« gde je *iranski* uticaj vidno istaknut; kao i na studiju D-r Luke Jelića »Hrvatski spomenici Ninskog područja« gde je to još vidnije. A sve je to još pouzdanije utvrdio prof. Strigovski za opštu slovensku umetnost u delu »Die altslavische Kunst« (1929). Dodajmo tome, i s naše strane, još i činjenicu da se poznati slovenski staroverski kult konja i bavljenja konjarstvom ne da protumačiti drukčije nego uticajem iranskim, prvenstveno *skitskim*.

Još neposredniju vezu između iranske i slovenske dualističke religije nalazi D-r Pilar u sličnosti između svetišta njihovih. I jedna su i druga na vrhovima brda, sma-

⁶ Strzygowski (op. prir.)

tranim za staništa bogova. Staropersijska »ajadana«, posebno zvana i »bagastana« (boga-stan) upravo su *kamenovima zagrađeni vrhunci*, i takvu ogradu, dosta oštećenu, D-r Pilar je našao i na Bogočinu (br. 4), koje je svetište ranije opisao i fra L. Marun u članku »Arheološki prilozi o religiji poganskih Hrvata« u Starohrvatskoj Prosvjeti.

Prihvatanjem ove Pajsker-Pilarove teze o staroj veri slovenskoj, D-r Pilar misli, opravdano, da se daje odgovor i na Jagićem još postavljeno pitanje: zašto je narodu našem bogomilstvo »tako prijalo,« ali neopravdano, da se odgovara i na pitanje: »zašto se Slovjeni svagdje u povjesti javljaju kao zemljodelci?« To je svakako pre usvojeno terenom negoli verom.

Uz ovaj prigovor, evo još nekoliko, da budu skupa. Samo dualističko versko tumačenje sveta moglo je u Slovena ponići i samostalnim iskustvom, pojačanim tek i bliže formulisanim pod uticajem sličnog iranskog verovanja. I prof. Pajsker i D-r Pilar kao da izbegavaju spomenuti nesumnjive veze i dodire Slovena sa *Skitima*, takođe Irancima, možda zbog toga što su oni izraziti nomadi, tipski konjari; a njihovim se uticajem pre svega može objasniti kult konja i konjarstvo u Slovena. U traženju naših izvoda od iranskog »Deve« pouzdaniji su, ipak, oni u vezi sa »divom« (Divulje, Divljak, Divoš i dr.). Isto je tako etimološki manje pouzdano dovođenje imena *Vidalj*, *Videš*, *Vidoš*, *Viduša* i dr. u vezu uzročnu sa *Vidom* (sv. Vid: Sventovid), prema prostijem tumačenju koje ih dovodi u vezi sa glagolom *videti* (»brdo koje se ističe: *vidi*«). Isti je slučaj i za imena: *Velebit*, *Veleş*, *Velez* i dr. i dovođenje njihovo u uzročnu vezu sa zlim, stočarskim bogom *Velesom*, mesto sa pridevom *veli* (veliki); kao i *Ladine*, *Ladovac* i dr. sa boginjom *Ladom*, kad je tu možda bliža veza sa *hladom*. Isto je tako vrlo nepouzdanost i dovođenje geografskih naziva, izvedenih od reči *konj* ili *kobila*, odmah u vezu sa staroverskim vračalištima putem »svetih konja«, naročito kad se zna da su mnoga mesta (sela, brda, dolovi) dobivali u srednjem veku imena prema *zanimanju* stanovnika: Šitari, Kopljari, Kolari, te i Konjari, Kobile i dr. Tek prisustvo i drukčijih indicija može smanjiti sumnjivost u ovim slučajevima. Ali, ni kabinetско toponomatičko etimologisanje ne vredi uvek bez proveravanja na terenu.

Uza sve te prigovore, ipak Pajskerova i Pilarova razlaganja, ako i nisu sasvim ubedljiva, vrlo su uverljiva.

I posle proučavanja D-r Pilara, ostao je veći deo naše nacionalne teritorije neproučen. Slavonija sa Sremom i Vojvodinom, uz Erdelj i Malu Vlašku, pune slovenskih topografskih naziva, pa sva Srbija, severna i južna, i Crna Gora sa Sandakom imaju tek da se prouče. Bugarska sa Trakijom takođe. Za Bugarsku, gotovo slučajno, našo u Jirečekovoj Istoriji Bugara (Prag, 1876) na str. 56 ovaj podatak, tako podešan kao da su ga Pajsker i Pilar naručili: »Zaharijev u delu Geografsko-istorisko-statističko opisanije na Tatar-pazardiškata kaza, Viena 1870, slika jedno značajno svetište kod sela Bojčova u Srednjoj Gori. Tu stoje, desno, na jednoj vulkanskoj kupi ruševine »Đurđeva gora,« ispod kojih zjapi ulaz u jednu ogromnu pećinu; levo, diže se visoka »S(a)nljiva mogila.« Između te dve uzvišice ističe izvor kraj jedne ogromne mermerne kupe na kojoj su, na dva mesta, uklesane šake ljudske s raširenim prstima. Tu blizu zeleni se lug, u čijoj senci rastu vilama (samodivama) posvećene ruže. Tu svake godine u dane Rusalija (o Duhovima) bezbrojni bolesnici po celu noć pod vedrim nebom, izvaljeni po lekovitom bilju i cveću, probde osluškujući da čuju odluku samodiva o njihovoj bolesti.

Ni najobimniji teren slovenski, na kome se očuvalo najviše tragova staroverskih u običajima narodnim, teren ruski, nije takođe proučavan u ovom pravcu. I po tome je ova Pajsker-Pilarova teza najvećim delom još problematičnija hipoteza. Uz to još, kod Rusa, gde bi apriori mogli očekivati najjači uticaj Iranstva, kao da je najslabije naglašen »osnovni« dualizam u staroj veri, koja se u njih uglavnom svodi na obožavanje prirodnih pojava kao i sve druge primitivne religije i vanindoevropske.

Pilarovo ukazivanje pak na neobičnu »prijalnost« bogomilstva narodu našem, kao predisponiranom za tu jeres ranijom »starom verom«, čini se opravdano, prema njime proučenom i protumačenom materijalu. Dalja proučavanja na nacionalnom terenu našem, kudikamo većem još, treba to da potvrde ili obore, prošire ili ograniče. A materijal bibliotetski i arhivski za to ogroman je. Pored registarskog u Rečniku mesta i, ranije, u Milićevićевой Kneževini i Kraljevini Srbiji, u Rječniku Jugoslovenske Akademije, u specijalnim kartama geografskim i dr., najviše ga je i najrečitijeg u Cvijićevim »Naseljima,« u beogradskom Etnografskom Zborniku i zagrebačkom Zborniku za narodni život i običaje. Iz svega toga materijala može se, ipak dobiti samo uput za glavni rad, na samom terenu, za neposredno proučavanje dotičnih geografskih objekata i kritično proveravanje i nazivne etimologije i narodnih »mitova« o njima.

Na brzu ruku i bez naročitog traganja, ukazaćemo ovde samo na nekoliko momenata koji »obećavaju da zasluže pažnju.« Posle konstatacije Pajsker-Pilarove, da je pobeđna Hrišćanska Crkva svetilišta svoja podizala obično baš na mestima ranijih svetilišta »pobeđene« stare vere, sada nam se čini razumljivijim: zašto je na pr. Nemanja, najveći borac protiv jeresi i neznaboštva, za čije vlade, kako Domentijan (u izdanju Đ. Daničića, str. 30-31) kaže: »mrak idolskije lasti mnogobožja ot nas iščeze, kapišta razrušiše se, idoli sakrušiše se, besi pobegoše;« zašto je podigao onako velelepnu Studenicu u Starom Vlahu, baš u kraju, onda »pustom i lovištu zverem«, a gdje se i do danas očuvao tako veliki broj geografskih naziva sa mogućim »mitskim« značenjem, kao što su, po Milićeviću, uz planinu *Troglav* i blisku mu Jelicu sa *Rajcem*, sela: *Velas, Konjarevo, Bogutovac, Gostiradići, Vlasovo, Paklenje, Vranjevo* i dr., po Vuku još: *Vidovo* i *Bezboge*. Isti slučaj, koji takođe možda neće biti slučajan, imamo i u Toplici, na terenu drugih značajnih zadužbina Nemanjinih: uz planinu *Božurnju* i *Vlahovo*, sela: *Devča* (2), *Crnatovo* (2), *Bogojevac, Bogunovac, Vranovci, Konjuvci* (2), *Konjina, Prpore, Crni Vrh, Belo Brdo, Blaževo, Vitoš, Perunika, Trebinje, Belonjik, Bogujevac, Svarča* (2), *Konjuša* (2), *Tmava* i dr. Da li možda i zidanje manastira kod *Peći* nije u vezi sa ranijim staroverskim svetilištem, na koje bi ukazivali naziv dva sela pored *Peći*: *Crni Vrh* i *Trebovići*, spomenuta u žičkoj povelji St. Prvovenčanoga u Miklošićevim Monumenta Serbika str. 112.

Da li su i pozniji vladaoći naši, i u toj tendenciji, dizali svoje zadužbine? Ipak, veći broj hrišćanskih hramova, manastira u jednom kraju čini se da zaista ukazuje na mesta ranijih staroverskih svetilišta. Takav slučaj izgleda da je u našoj Pocerini. Po severnoj i zapadnoj padini planine Cera ima ceo niz srednjevekovnih manastira kao: *Čekišina, Starac, Petkoviza* i *Radovašnica*. Ta indicija potkrepljuje se mitovima koji se vezuju za Cer, specijalno za ruševine grada *Trojana* na njemu (605 m.). Po Milićeviću taj car *Trojan*, koji je imao *tri glave*, bio je protivnik Suncu, čijeg se sjaja krio danju u svom gradu. Noću je odlazio u *Širin grad*, u Mačvi, gde je živio »narod što se klanjao *bogu srebrenome*.« Da bi oslobodio narod od tiranstva Trojanova, slu-

ga njegov, a to bio sv. Dimitrije (po njemu se i Sremska Mitrovica prozvala), prevari ga da ostane u Širinu do izlaska Sunčeva. Kad je Trojan vidio sunce, naže da beži, ali u Šitaru je izgubio štiti, u Glušcima je ogluveo, u Slepčeviću je oslepeo, u Tabanoviću mu se otopili tabani a u Desiću, pod samim Cerom, desilo mu se najgore: presviskao je. Ovu indiciju iz mita podupirali bi toponomastički podaci; nekoliko »mitska« imena iz neposredne okoline grada toga Trojana Troglava. Pod njim su s jedne strane *Konjušnjica* (433 m.), a s druge izvor *Deanovac*, a prema gradu s južne strane naselje *Tr(e)bosilje*. Pomenuta *Konjušnjica* vezana je poznije za ime Miloša Obilića Pocerca, koji je u mitovima lokalnim zamenio nekog ili kratkovidog (jednookog?) ili slepog diva, jer nehotice ubija buzdovanom, po jednoj versiji, sestru Vidu, po drugoj, nekog pustinjaka, te se kaje i zida manastire; a bavio se i konjarstvom. U konjarstvu mu je prethodio neki sličnoimeni *Adoš*, o kome se takođe još priča. Dosta se priča i o *Vidi*, koja je prema Kosaninom i Trojanovom gradu na Ceru, podigla svoj grad na *Vidojevici* (378 m.), na kojoj se jedan vrh zove *Bel*. Kako se vidi na poslednjem izdanju (g. 1930) karte 1 : 100.000 našeg Vojnog Geografskog Instituta, sekcija Šabac, između Vidojevica s Vidinom gredom i najbližeg joj ogranka Cera Trojanovim gradom takozvanog *Cerića brda*, teče potok *Stražanica*, tako da mu Vidojevica dođe s leva a Cer s desna. Tačno po šemi! Kad bi se sve to proverilo i utvrdilo i proučavanjem na terenu, možda bi smo tu mogli ponajpre utvrditi tragove nekog našeg staroverskog dualističkog svetilištu.

Prema podacima iz Miličevićeve Kneževine Srbije, trebalo bi proučiti i slučaj *Vidove svetinje* sa razvalinama nekog manastira na 10 minuta hoda od smederevskog sela Vodice, kraj puta za *Kaluđericu*, a blizu i manastira *Koporina*. Ili, prejoš, slučaj na *Juhoru*, južno od Jagodine, sa *devojinom stenom* i »gradinom«, u vezi sa »crkvinom« na *Bogdanjskom brdu*, a s obzirom i na veći broj manastira iz 14 i 15 v., za dužbina Knez Lazareve dinastije. I t. d.

Još nešto. Kako i D-r Pilar napominje na str. 80, i pre njega je i fra L. Marun u članku »Arheološki prilozi o religiji poganskih Hrvata« u Starohrvatskoj Prosvjeti, god. III, str. 79-83, opisao tragove jednog staroverskog svetilišta slovenskog na Bogočinu Unešičkom u srednjoj Dalmaciji kraj reke Krke. Našao je na vrhuncu *kružnu ogradu od velikih otesanih kamenova*, pored koje je D-r Pilar otkrio i jednu nižu, veću, ali slabije vidljivu koja obuhvata prvu. To su jedini tragovi koji su se i mogli održati, pa i to retko, jer hramova samih, drvenih, nestalo je vrlo brzo kao i idola (»bovana«), nasilno rušenih i uništavanih.

Na tako jedno staroversko svetilište naših predaka kao da ukazuje i »gradina« jedna, koju u petoj knjizi beogradskog Etnografskog Zbornika, u »Naseljima«, u članku »Muma, Površ i Zupci u Hercegovini« na str. 1256 opisuje G. Obren Đurić-Kozić. Po njemu, kod sela Graba na Brveniku blizu jednog manastira, filijale Tvrdoša, »nalazi se na *krupno otesano kamenje poređano u krug* te izgleda kao gumno ili mlinica. O ovome se u narodu ništa ne priča.« Dodajmo da se u blizini jedan pašnjak zove *Konjušnjica* a jedan vis *Iljino* brdo, što sve pojačava indicije da se tu može tragati za staroverskim svetilištem našim. Na ovo pak nalazište potsećaju neodoljivo oni »sjednici« što ih u sedamnaestoj knjizi istog Etnografskog Zbornika u studiji o Pipe-rima prikazuje prof. J. Erdeljanović na str. 251, 262, 282 i dr. i fotografskim snimcima pod br. 15 i 16. Tamo je na pr. »sjednik u selu Crncima sastavljen »od velikog kame-

nja poređanog u krug, a u sredini je hladovito drveće.« Sedeći unaokolo na tom kamenju starešine domova drže svoje zborove, poslovne »sjednice«, a omladina svoje zabave. Glavna skupština starešinska drži se o sv. Iliji. I t. d. Nisu li i ti piperski »sjedinci« ostaci, ili poznije imitacije, staroverskih svetilišta?

Budućim istražiocima naših staroverskih svetilišta *na terenu*, obraćamo pažnju na jednu indiciju pouzdaniju od ostalih toponomastičkih, po imenima geografskih objekata, naime na nazive u kojima se ističe praslovenska osnova *treb*. Po Miklošičevom Rečniku starog slovenskog jezika: *Treba* znači što i služba Božja, liturgija, misa, naravno, po primerima navedenim u M. najčešće i specijalno, mnogoboška prehršćanska *žrtva* i *kult idola* (idolorum cultus), a *trebište* što i oltar, hram, po primerima u M. najpre: besovski, Apolonov, idolski, i dr. Veliki je broj visova i reka naših, čiji su nazivi direktni izvodi te osnove »treb«, toliki da ih nije potrebno naročito navoditi. Po najnovijem *Imeniku mesta* ima na 40 tako izvedenih naziva samo za naseljena mesta, i to sa svih krajeva naše državne teritorije: 13 u Sloveniji, 9 u Bosni i Hercegovini, 7 u Srbiji, 5 u Hrvatskoj i t. d.

Vredelo bi ih proučiti, interesantne objekte snimiti. O rezultatima istraživanja izvestiti i eventualne snimke poslati bilo G. Pajskeru u Prag (Prof. Jan Peisker, Karlov Universitet, Prag), bilo D-r Ivi Pilaru, odvetniku u Zagrebu (Berislavića ul. 8), koji za to naročito mole.

(*Život i rad*, Beograd, god. IV/1931., knj. VII., sv. 44., 588-598; ćir.)